

Gheorghe Bobână*

RECEPTAREA OPEREI LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN BASARABIA POSTBELICĂ (ANII '50-'70)

The research of Dimitrie Cantemir's work in post-war Bessarabia began in the 1950s. Editions of Cantemirian writings appear in Chisinau (*Hieroglyphic History*, 1957, *Description of Moldova*, 1957). The first monographic study belongs to Vasiliy Ermuratski *Public and political views of Dmitrie Cantemir*. Chisinau, 1956, 103 p., in which the author is among the first to introduce the original Cantemirian manuscripts, preserved in museums and libraries in Russia, into the scientific circuit. The monograph *Dmitre Cantemir - thinker and state figure* belongs to the same author. Chisinau, 1973, 154 p., edited for the 300th anniversary of Dimitrie Cantemir's birth. Towards this anniversary was also published in Chisinau the monograph of Vasile Coroban *Dimitrie Cantemir - humanist writer*. Chisinau, 1973, 284 p. and the work of Tatiana Ursu *The language of Dimitrie Cantemir's Chronicle*. Chisinau, 1973, 255 p. The activity of research and editing in the Moldavian SSR of Cantemirian work deserves to be appreciated and promoted.

Keywords: writings, Cantemir, Moldova, historiography, manuscripts.

Exegeții evidențiază câteva etape distincte de receptare a operei lui Dimitrie Cantemir. Prima, un fel de „preistorie” a cantemiologiei, o fază „arheologică” de descoperire a textelor lui Cantemir. O etapă, a doua - încă în curs - a traducerii, editării, elaborării de ediții critice: *etapa textologiei*. I-ar urma în timp *etapa istoriei* propriu-zise, recuperarea lui Cantemir în spațiul istoriei (literare, în primul rând), dar și în cel al istoriei filosofiei, teologiei, istoriografiei, etnografiei etc.¹

Anii '50 în Basarabia s-ar afla, după părerea noastră, în etapa istoriei. Apar în presa periodică articole consacrate operei și personalității lui Dimitrie Cantemir, se editează cu litere rusești, *Descrierea Moldovei și Istoria ieroglifică*². În 1956 la Editura de Stat din Moldova apare, în limba rusă, cartea lui Vasile Ermuratski

* **Gheorghe Bobână**, doctor habilitat în filosofie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie al USM.

¹ Babeți, Adriana. *Bătăliile pierdute. Dimitrie Cantemir. Strategii de lectură*. Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 246.

² Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Traducere de Petre Pandrea cu o prefață de A. Borș. Chișinău, Editura Pedagogică de Stat a RSS Moldovenești, 1957, 215 p.; Dimitrie Cantemir. *Istoria ieroglifică*. Ediție îngrijită, cu un cuvânt introductiv și glosar de I. C. Varticean. Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1957, 410 p.

*Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir*³. În *Introducere* autorul prezintă succint personalitatea lui Dimitrie Cantemir – „eminent om politic, gânditor și savant polivalent din Moldova sfârșitului de veac XVII – începutul celui de al XVIII-lea”.⁴ În spiritul timpului și urmând cutumele regimului sovietic, Vasile Ermuratski își propune să demonstreze influența benefică a culturii progresive ruse asupra formării concepțiilor lui Dimitrie Cantemir despre lume, reflecția reformelor lui Petru I în concepțiile social-politice ale principelui moldovean. Astfel de lucrări ca *Monarhiarum phisica examinatio*, *Loca obscura in Catechisi* și *Книга системы или состояние мухаммеданския религии*, declară autorul, au apărut „ca un răspuns direct la problemele înaintate de realitatea rusă”⁵. În legătură cu aceasta, Ermuratski critică „autorii români burghezi”, în primul rând, pe Șt. Ciobanu care nu ar fi atins nivelul conștientizării faptului că condițiile social-economice, politice și culturale au constituit acea realitate în care trăia și crea Dimitrie Cantemir. Concluzia generală a studiului lui Ermuratski este că prin opera sa Dimitrie Cantemir a încercat să convingă opinia publică din Rusia și, în primul rând, împăratul Petru I, ca să susțină această țară creștină, Moldova, și s-o elibereze de sub jugul păgân. De menționat că cu câteva pagini mai înainte autorul recunoștea că „politica rusificatoare a țarismului rus, care s-a intensificat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a constituit o frână serioasă în dezvoltarea culturii moldovenești”⁶.

Apreciabil este faptul bunei cunoașteri de către autor a bibliografiei românești referitoare la Dimitrie Cantemir, atât a celei din secolul al XIX-lea, cât și a celei din secolul XX. Vasile Ermuratski se referă *passim* la edițiile românește ale scrierilor cantemiriene, apelează la cercetările contemporanilor săi din România (P. P. Panaitescu, P. Constantinescu-Iași, C. Gulian, P. Dan ș.a.). Prin intermediul lucrării lui Ermuratski cititorul basarabean a cunoscut aproape întreaga bibliografie cantemirologică de la mijlocul secolului al XX-lea. În pofida derapajelor ideologice, inevitabile pentru acele timpuri, lucrarea menționată prezintă un eveniment semnificativ în viața științifică și culturală din Basarabia, dar și din România (Monografia lui P.P. Panaitescu *Dimitrie Cantemir. Viața și opera* apare în 1958). Meritul deosebit al lui Vasile Ermuratski constă în consultarea *de vizu* a manuscriselor marelui cărturar, aflate în marile arhive din Rusia. Autorul basarabean printre primii, dacă nu chiar primul, a introdus în circuitul științific tratatul *Monarhiarum phisica examinatio*, citându-l după manuscrisul din Biblioteca Academiei de Științe din Sanrt-Petersburg (pe atunci Leningrad). Ermuratski a furnizat informații și despre alte manuscrise cantemiriene: *Loca obscura in Ca-*

³ Ермуратский В. *Общественно-политические взгляды Дмитрия Кантемира*. Кишинев, Государственное Издательство Молдавии, 1956, 103 с. (La origine, o teză de doctorat, susținută, în 1954, la Institutul de Filosofie din Moscova).

⁴ *Ibidem*, p. 4.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 4.

techisi, manuscris aflat la Biblioteca „V.I. Lenin” din Moscova, (astăzi Biblioteca Publică din Rusia). Dan Bădărău vorbește despre un manuscris al *Micului compendiu de logică universală* (*Compendiolum universae logices institutionis*), aflat la Moscova, „reprodus în microfilm prin grija unor specialiști sovietici, iar microfilmul a fost pus la dispoziția Bibliotecii Academiei R.P.R. la București, unde poate fi cercetat”⁷. Presupunem că printre acești specialiști sovietici era și Vasile Ermuratski.

În următoarele decenii Ermuratski își continuă activitatea de cercetare a operei lui Dimitrie Cantemir prin publicarea unor articole și a unui capitol „Concepțiile filosofice și social-politice ale lui Dimitrie Cantemir” în monografia colectivă *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova* (1971). Către aniversarea a 300 de ani de la naștere și a 250 de ani de la dispariția lui Dimitrie Cantemir, în 1973, Vasile Ermuratski editează monografia *Dimitrie Cantemir – gânditor și om politic* (*Дмитрий Кантемир – мыслитель и госвдарственный деятель*)⁸. Această lucrare diferă mult de prima, analizată mai sus. Pe lângă *Introducere*, capitolele „Etapile principale ale vieții și creației”, „Concepțiile sociale, etico-juridice și politice”, cartea conține câteva compartimente noi: „Dimitrie Cantemir – filosoful”, „Umanism și liberă cugetare”, „Concepțiile natural-științifice”, „Pe arena științei istorice mondiale”, „Locul lui Dimitrie Cantemir în istoria științei și culturii”, „Încheierea” și o „Scurtă bibliografie”.

Poziția ideologică a autorului rămâne, însă, neschimbată. Ermuratski insistă că „condițiile benefice din Rusia au permis cărturarului moldovean să-și desfășoare din plin activitatea științifică și de creație”⁹. Lucrarea conține mai multe planșe cu imagini ale foilor de titlu ale edițiilor și manuscriselor cărturarului cu indicarea în textul lucrării a locului aflării acestor manuscrise. Manuscrisele lucrărilor lui Dimitrie Cantemir sunt incluse și în „Mica bibliografie” de la sfârșitul cărții.

În anii '80 Vasile Ermuratski editează o micromonografie *Dimitrie Cantemir*, în limbile română și rusă, în cadrul colecției „Gânditori Moldovei”, lansată de editura „Cartea Moldovenească” din Chișinău. Autorul își menține opinia formulată încă în primele publicații. El afirmă că „în activitatea literară și științifică a lui Dimitrie Cantemir pot fi delimitate două perioade. Prima coincide cu aflarea la Constantinopol și Iași, a doua – în Rusia. Scrierile primei perioade sunt pătrunse de misticismul medieval, pe când operele din cea de a doua perioadă „se evidențiază prin maturitate. Ele se bazează pe o cercetare științifică profundă a evenimentelor și fenomenelor, în elaborarea lor autorul s-a sprijinit pe numeroase surse”¹⁰.

⁷ Bădărău Dan. *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*. București, Editura Academiei, 1964, p. 139-140.

⁸ Ермуратский В. *Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель*. Кишинев, Издательство Сартя Молдовеняскэ, 1973, 154 с.

⁹ *Idem*, p. 33.

¹⁰ Ермуратский В.Н. *Дмитрий Кантемир*. Кишинев, Сартя Молдовеняскэ, 1983, с. 27.

În 1973, către aniversarea a 300 de ani de la naștere și a 250 de ani de la dispariția lui Dimitrie Cantemir apare la Chișinău, la aceeași editură „Cartea Moldovenească” lucrarea lui Vasile Coroban *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*¹¹. Preocupările criticului literar pentru personalitatea și opera lui Dimitrie Cantemir se manifestă din primii ani ai deceniului al cincilea. În 1953 Coroban publică în revista „Octombrie” articolul *Dimitrie Cantemir*, iar în 1955, în aceeași revistă apare alt articol *Romanul „Istoria ieroglifică” de Dimitrie Cantemir*. Spiritul și stilul lucrărilor lui Coroban diferă radical de cele ale lui Ermuratski. În monografia *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist* autorul ne prezintă o exegeză a operei principelui moldovean, pornind de la cercetarea atentă a lucrărilor sale. Lucrarea cuprinde patru părți, fără titlu, și o Încheiere: *Exegi monumentum...*

Monografia începe cu un *credo* pe o jumătate de pagină, o prezentare a lui Dimitrie Cantemir care, în concepția autorului „întruchipează perfect ideea de universalitate” în cultura română. Spiritul său se manifestă cu egală strălucire în toate ramurile scrisului umanitar - filosofie, logică, dialog, roman, istorie ș.a.m.d. Deși intenția scriitorilor pașoptiști, expusă în „Dacia Literară” (1840) de a edita întreaga operă a principelui, după cum constată Coroban, nu s-a realizat, „influența operei cantemiriene într-un fel sau altul se simte în scrierile vremii, fapt ce rămâne să fie cercetat”¹².

Partea întâia a lucrării lui Vasile Coroban se divizează în două secțiuni. Cea dintâi este consacrată vieții și moștenirii literare a cărturarului. Autorul își concentrează atenția asupra formării intelectuale a tânărului principe și a istoriei apariției scrierilor cantemiriene. Spre deosebire de Vasile Ermuratski care urmărea cu predilecție evenimentele politice și militare, Coroban ne prezintă o biografie intelectuală a lui Dimitrie Cantemir, extrasă din scrierile sale, cu predilecție din *Istoria Ieroglifică* și *Istoria otomană*. Despre încercarea principelui moldovean de a scoate țara de sub stăpânirea otomană Coroban afirmă că „actul lui Cantemir era un început de eră în istoria Moldovei, deschizând calea unei eliberări viitoare...”¹³. Există în lucrarea lui Coroban o polemică indirectă cu afirmațiile lui Ermuratski că principele moldovean mereu a fost antrenat în viața politică a Rusiei. Criticul literar constată că din doisprezece ani, cât a trăit în Rusia, aproximativ opt ani Dimitrie Cantemir nu a fost angajat direct în politică și în treburile de stat, „având în acest timp răgazuri mari ca să elaboreze o serie de lucrări impunătoare”¹⁴. În legătură cu destinația lucrărilor cantemiriene, autorul menționează că fiecare din acestea se adresează unui anumit cerc de cititori, luându-se în seamă nivelul culturii lor. Despre *Istoria Ieroglifică* s-a spus că era „o carte destinată să fie citită de câțva inițiați”. Însă, din adresarea cărții „Iarăși către cititoriu” reiese că

¹¹ Coroban, Vasile. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*. Chișinău, Cartea Moldovenească, 1973, 284 p.

¹² *Ibidem*, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 26.

¹⁴ *Ibidem*, p. 29.

Cantemir avea în vedere un cerc larg de cititori. *Descrierea Moldovei* este adresată unor specialiști prin „expunerea concisă în descrierea meleagurilor, culturii și obiceiurilor moldovenilor”.¹⁵ *Istoria Imperiului Otoman* este destinată europenilor, ale căror idei despre Turcia și turci erau cu totul superficiale și nu rareori de natură mai mult fantastică, decât realist istorică. Partea întâia, conține descrieri, anecdote istorice, informații variate care spulberă anumite erori despre civilizația turcească sau scot în evidență absurditățile lor. Lucrarea nu țintește să fie o operă de erudiție, mai curând ea îi instruește pe neștiitori și-i distrează puțin. De fapt, Dimitrie Cantemir, constată Coroban, comentează pe larg, în note, o istorie a Imperiului Otoman scrisă de învățatul turc Saadi Efendi din Larisa. Partea a doua a *Istoriei Otomane*, consideră cercetătorul basarabean, este scrisă în întregime de Dimitrie Cantemir și urmărește alte scopuri. Acesta este un tratat politic destinat să prezinte și să explice imaginea creșterii și descreșterii Imperiului Otoman, iminenta lui prăbușire ca putere mondială de primă mărime. Notele din partea a doua sunt mai puțin variate. Cele mai multe constituie biografii ale unor demnitari turci sau a unor persoane implicate nemijlocit în treburile de stat și politica Imperiului.

Cercetătorii discută despre data elaborării *Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman*. Ideea i-ar fi venit lui Dimitrie Cantemir în timpul elaborării romanului *Istoria Ieroglifică*, adică în 1704, când au loc evenimentele. Unii cercetători, declară autorul, (de exemplu, P.P.Panaitescu), cred că tratatul a fost scris la Constantinopol, ulterior în Rusia adăugându-se comentariile și notele. Vasile Coroban consideră că *Istoria Otomană* „este singura dintre lucrările scrise în Rusia de Cantemir, cu caracter științific, care să fi fost concepută, în privința strângerii materialului de izvoare, încă înainte de trecerea autorului în țara de la răsărit”¹⁶. Redactarea în întregime a fost făcută între 1714-1716. Cele două părți ale *Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului Otoman* se disting prin modalitatea de tratare a subiectului. Partea întâia, e opera unui romancier cu simțul și gustul pitorescului. Autorul face mult haz de fanatismul religios al turcilor, dar nu-l tratează cu ponderea cuvenită, adică, ca fiind primejdios și inacceptabil pentru omenire, cum făceau alți cercetători ai islamului.

Partea a doua a tratatului lui Cantemir urmărește evidente scopuri politice și propagandistice de altă natură. Principele socoate că dacă țările creștine ar ține seama de cauzele care duc la pierderea luptelor de către turci, ar putea duce război cu mare succes împotriva lor. Într-o notă a *Istoriei Otomane* se vorbește despre sistemul vicios de guvernământ al turcilor. În ultimă instanță, constată autorul basarabean, „nu se poate vorbi de o analiză sistematică în *Istoria Imperiului Otoman* a cauzelor creșterii și descreșterii unui imperiu cum se observă la unii autori europeni. Cauza nu se află în lipsa capacității de a analiza. *Istoria Ieroglifică*

¹⁵ *Ibidem*, p. 38.

¹⁶ *Ibidem*, p. 40.

demonstrează o capacitate evidentă a lui Cantemir de a aborda pe calea logicei, retoricei și istoriei evenimentele și de a le determina cauzele. În timpul lucrului asupra *Istoriei Otomane* Dimitrie Cantemir spera să se reîntoarcă în scaunul domniei și atunci ar fi putut avea relații politice și diplomatice cu Turcia. Tabloul realităților turcești sunt prezentate de Cantemir în așa mod, încât „să sugereze ele însele această descreștere, decădere, început de ruinare și inevitabilă prăbușire”. Nu e cu totul adevărat, declară Coroban, ceea ce susține P.P. Panaitescu precum că Dimitrie Cantemir nu caută să descopere „cauzele schimbărilor și soarta imperiului turc”. *Istoria Imperiului Otoman*, în concepția lui Coroban, era un avertisment împotriva imperiului turcesc și a politicii lui viclene, care nici odată nu vroia să știe de existența dreptului internațional, călcând tratatele încheiate cu o ușurință nemaipomenită. Gânditorul umanist nu putea accepta acest drept al forței sultanilor și enicерilor.

Vasile Coroban respinge categoric ideea colaborării secretarului principelui, Helmut Vockerodt, la elaborarea *Istoriei Otomane*. Acesta „nu aruncă decât o mică lumină asupra preocupărilor științifice și filosofice ale lui Cantemir”¹⁷.

Autorul basarabean nu trece pe lângă tentativa lui Dimitrie Cantemir de a-și inventa o genealogie nobilă de origine tătărească. Aceasta își are începutul la Constantinopol unde tânărul Dimitrie era mereu în contact cu pătura nobiliară a turcilor, încercând de a se da drept unul de-ai lor. El încearcă să integreze această genealogie în textul *Istoriei Imperiului Otoman*, dar evită sistematic în lucrările destinate cititorilor din Moldova o descifrare mai largă a genealogiei sale, știind-o incredibilă în ochii cititorilor români.

Un spațiu larg în monografia lui Coroban este atribuit problemei umanismului în Moldova. Această problemă, menționa Coroban, „rămâne până în prezent discutabilă”¹⁸. Totuși, exegetul admite că în cultura română din secolul XVII și începutul secolului XVIII există câteva figuri proeminente predispuse spre „receptarea variatelor aspecte ale umanismului”¹⁹. Acest lucru este facilitat de proveniența latină a limbii, imbold pentru studierea Antichității clasice, grecești și latine. Cantemir are cultul măreției spiritului și al vitejiei în lupta cu forțele potrivnice omului. Ideea de civilizație este un etalon în concepția lui Cantemir. Omul este creat pentru a cerceta natura și pentru a folosi prin artă bogățiile ei, pentru a întemeia și nu a ruina. Prin aceasta „rămâne actual Cantemir și în zilele noastre”²⁰. Dorința lui Dimitrie Cantemir de a vedea o dezvoltare a artelor și științelor în Moldova era în același timp și dorința de stabilire a unor relații omenești mai drepte, conchide autorul cărții.

La Constantinopol, unul din cele mai mari orașe ale lumii pe acea vreme, tânărul fiu de domn este martorul interferenței a trei civilizații orientale, fiecare

¹⁷ *Ibidem*, p. 37.

¹⁸ *Ibidem*, p. 49.

¹⁹ *Ibidem*, p. 53.

²⁰ *Ibidem*, p. 55.

având specificul ei. E vorba de cultura arabă, persană și turcă. Faptului că în opera principelui sunt recognoscibile elementele de viziune filosofică occidentală cercetătorii de azi îi aduc următorul contra-argument. Anume, că tot ceea ce pare a fi preponderent influență occidentală este și rezultatul unui „specific occidental” al filosofiei islamice. Aceasta este „mai aproape de Occident, decât de Extremul Orient”²¹.

Vasile Coroban evidențiază motive umaniste în toate scrierile cărturarului, manifeste într-un larg spirit de toleranță, în metodele de cercetare a originii și limbii poporului român ș.a. Acestea fac subiectul celui de al doilea capitol. De rând cu interesul lui Cantemir pentru antichitate, dar și pentru poezia persană, utorul analizează retorica și poetica în scrierile cantemiriene, metafora și topica. Retorica și poetica, în concepția eruditului principe, n-au altă menire decât „a înlesni exprimarea adevărului...”²².

În partea a treia a cărții Coroban își i-a sarcina de a demonstra că Dimitrie Cantemir „e o mare individualitate artistică”²³. *Divanul* lui Cantemir se prezintă ca o operă unică în felul ei în literatura veche românească. E o încercare îndrăzneată de tratare a temelor morale în plan teoretic, lucru nemaîntâlnit până la Cantemir nu numai în Moldiova, ci și în țările din această parte a lumii. Fiind tipărit cu traducere paralelă în limba greacă, *Divanul*, la timpul său, e citit în Grecia, la Constantinopol și în alte țări balcanice, unde limba greacă e cunoscută în tot secolul XVIII și la începutul secolului XIX.

Istoria ieroglifică e „o capodoperă a literaturii vechi românești”. Ea îmbracă perfect cugetarea filosofică cu expresia literară, limbajul logic și imaginea poetică, rămânând o creație spirituală a poporului nostru. Din păcate „studii numeroase și ample nu s-au scris despre acest valoros monument literar, constata Coroban. *Istoria Ieroglifică* renunță la didacticism, prezentând lumea nu așa cum trebuie să fie, ci așa cum este. La Cantemir nu se vorbește de oamenii obișnuiți, dar se știe că în concepția sa, aceștea formează teatrul lumii. În schimb, ideea omului superior naturii, cu virtuți divine în suflet, și ideea omului rău, inferior naturii, josnic, sunt extrem de clar evidențiate, și în sensul umanismului său activ și în sensul ficțiunii artistice. Este *Istoria Ieroglifică* un pamflet politic, cum se susține în ultimul timp?” - se întreabă autorul studiului. Vasile Coroban declară răspicat: „Părerea aceasta nu poate fi acceptată, nici sub titlul de tendință.”²⁴ Termenul cel mai adecvat pentru *Istoria Ieroglifică* rămâne, totuși, acela vechi de roman satiric, acțiunea bazându-se pe narațiune, descriere, dar nu pe discurs. „Opera lui Dimitrie Cantemir e o sinteză. Talentul său asimilează ideile, lumea înconjurătoare într-o imagine nouă, care ne atrage prin fondul ei adânc uman”²⁵. Iată câteva

²¹ Babeți, Adriana. *Op.cit.*, p. 60.

²² Coroban, Vasile. *Op. cit.*, p. 131.

²³ *Ibidem*, p. 141.

²⁴ *Ibidem*, p. 183.

²⁵ *Ibidem*, p. 246.

dintre atitudinile expuse de Vasile Coroban în cartea *Dimitrie Cantemir - scriitor umanist*. Menționăm, între altele, că analizei romanului *Istoria Ieroglifică* sunt dedicate în acest compartiment circa o sută de pagini.

În ultimul compartiment autorul este preocupat de destinul operei cantemiriene, se amintesc eforturile depuse de fiul Antioh - poet, filosof, diplomat, pentru editarea lucrărilor părintelui său, rămase în manuscris. În *Exegi monumentum...* Vasile Coroban declară că Dimitrie Cantemir se prezintă în închipuirea noastră ca o imagine superioară a erudiției. Dar, înainte de a fi om erudit, Dimitrie Cantemir e om de ațiune. Fiecare din scrierile sale se naște dintr-o confruntare cu realitatea istorică.

În 2003 editura „Cartea Moldovei” reeditează, cu litere latine, cartea lui Vasile Coroban cu mențiunea pe foaia de titlu „Eseu”. Mihai Cimpoi în succinta prezentare a cărții este mai aproape de adevăr când scrie că aceasta este „un studiu monografic erudit și totodată o fascinantă biografie romanțată”²⁶.

A treia lucrare cu care s-a prezentat cantemirologia basarabeană la aniversarea a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir este monografia Tamarei Ursu *Limba Hronicului lui Dimitrie Cantemir*²⁷. Lucrarea este consacrată examinării graficii, morfologiei, sintaxei și lexicului *Hronicului* lui Cantemir. Autoarea recurge la studierea istorico-comparativă a fenomenelor lingvistice, utilizarea datelor statistice, ceea ce a contribuit la relevarea unor particularități gramaticale și lexicale ale limbii *Hronicului*, precum și la evidențierea elementului popular și savant.

Astfel, putem afirma că cantemirologia basarabeană din anii '50 - '70 se afla la nivelul de manifestare a întregii cantemirologii românești din acea perioadă.

²⁶ Coroban, Vasile. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*. Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2003, 296 p.

²⁷ Ursu, Tamara. *Limba Hronicului lui Dimitrie Cantemir*. Chișinău, Editura Știința, 1973, 295 p.